

*Teoretyczno-metodologiczne podstawy badań
nad efektywnością kształcenia polonistycznego*

Red. Marian Sinica. Zielona Góra 1993

Badania efektywności procesu dydaktycznego, w tym także jego polonistycznej sfery, nie należą do zadań łatwych. Wymagają precyzyjnego opracowania procedury badawczej, trafnego doboru metod badań, umiejętnego sformułowania hipotez poddawanych weryfikacji, wreszcie zastosowania narzędzi pomiaru pozwalających na możliwe jednoznaczne diagnozowanie edukacyjnej rzeczywistości. Są to jednak badania potrzebne, potrzebne tym bardziej, że — jak dowodzą egzaminy wstępne do szkół ponadpodstawowych i na wyższe uczelnie — wiedza polonistyczna młodzieży wykazuje coraz więcej braków.

Odpowiedź na pytanie o ich przyczynę, refleksję nad sposobami przezwycięzania narastających trudności mogą przynieść badania procesu nauczania i uczenia się języka ojczystego. W tym właśnie nurcie dydaktycznych dociekań mieści się wydana w minionym roku w Zielonej Górze pod redakcją Mariana Sinicy niewielka objętościowo publikacja *Teoretyczno-metodologiczne podstawy badań nad efektywnością kształcenia polonistycznego*. Tytuł książki trafnie oddaje jej naukowy profil, gdyż pięć artykułów składających się na interesujące nas wydawnictwo to w istocie rozważania o metodologicznym aspekcie badań rezultatów szkolnej pracy polonistycznej.

Publikację otwiera artykuł Kazimierza Denka: *Efektywność procesu kształcenia*. Takie właśnie usytuowanie owego tekstu nie jest zapewne dziełem przypadku, bowiem autor dokonuje analizy istoty efektywności procesu kształcenia, określa jej obszar, predyktory i kryteria oceny z pozycji ogólnodydaktycznych.

W artykule K. Denka kilka spraw zasługuje na szczególne podkreślenie. Przede wszystkim autor zwraca uwagę, iż pojęcie obszaru efektywności kształcenia jest terminem o szerokim zakresie znaczeniowym. Doświadczenie uczy, że w publikacjach podejmujących ten ważki problem badacze ograniczają się

zazwyczaj do szkolnej płaszczyzny efektywności, a więc tego, co K. Denek nazywa efektywnością wewnętrzną, związaną bezpośrednio z procesem uczenia się — nauczania. Jest to ujęcie zbyt wąskie, gdyż nie sposób nie zgodzić się z tezą autora, że za równie ważną uznać wypada efektywność zewnętrzną, odnoszącą się do przyszłej zawodowej działalności absolwenta szkoły średniej.

Drugą kwestią, której warto poświęcić tu nieco więcej miejsca, są predyktory, czyli czynniki warunkujące efektywność procesu kształcenia. W badaniach dydaktycznych długą tradycję ma teza Leona Lei, mówiąca, że efektywność nauczania jest funkcją wielości metod i środków dydaktycznych. K. Denek znacznie rozszerza zestaw predyktorów, wymieniając wśród nich: nauczyciela, ucznia, proces nauczania, proces uczenia się, cele i treści procesu dydaktycznego, zasady i metody nauczania, formy organizacyjne i infrastrukturę dydaktyczną, sposób współdziałania nauczyciela i ucznia, wreszcie indywidualną sztukę uczenia się. Wszystkie te czynniki powinny być — zdaniem autora — badane łącznie. Stanowisko takie zasługuje na aprobatę, podobnie jak godne akceptacji jest sformułowane w tym samym tekście ostrzeżenie przed mitologizacją eksperymentu jako metody badawczej, która — zauważa K. Denek — nie jest narzędziem doskonałym.

Cztery kolejne artykuły są niejako konkretyzacją uwag zawartych w poprzedzającym je tekście.

Pierwszy z nich, zatytułowany *Koncepcje badań nad efektywnością języka polskiego*, napisali Edward Polański i Danuta Krzyżyk. Punktem wyjścia autorzy uczynili tezę o zależności między mówioną a pisaną postacią języka, przy czym wypowiedź ustna powinna stanowić podstawę tej drugiej. Mówiąc o pracy nad formami wypowiedzi, autorzy trafnie akcentują znaczenie ćwiczeń propedeutycznych, słownikowo-frazeologicznych, kompozycyjnych i stylistycznych poprzedzających wprowadzenie każdej nowej formy, rolę metod aktywizujących oraz integracji działów programowych języka ojczystego. Rozważania te są pierwszą częścią tekstu, a wieńczy je nie pozbawione troski stwierdzenie o nie najwyższym poziomie językowych kompetencji uczniów.

W tak zarysowanym ogólniejszym tle sytuują autorzy właściwą część rozważań, dotyczącą badań nad przyczynami niepowodzeń w zakresie kształcenia językowego. Swoje refleksje E. Polański i D. Krzyżyk prowadzą dwutorowo. Najpierw skupiają uwagę na wybranych metodach badań dydaktycznych — obserwacji, teście osiągnięć szkolnych, ankiecie, rozmowie i wywiadzie, prezentując ich wnikliwą, lecz o ogólnodydaktycznym nachyleniu charakterystykę. Rozważania te zostają następnie skonkretyzowane już w perspektywie ściśle polonistycznej, bowiem autorzy przedstawiają konkretne przykłady zastosowania omówionych uprzednio metod w badaniach efektywności kształcenia językowej sprawności uczniów. Są to kolejno: wzór arkusza obserwacyjnego lekcji z nauki o języku, przykłady testów z frazeologii, fonetyki i słownikowego (wszystkie z zakresu szkoły podstawowej), przykłady ankiet dla nauczycieli,

dotyczących nauczania słowotwórstwa w szkole podstawowej i średniej. Część tę zamyka wzór ankiety dla nauczycieli wszystkich przedmiotów, dotyczącej słownictwa uczniów.

Warto artykułu E. Polańskiego i D. Krzyżyk zamyka się głównie w praktycznych przykładach realizacji metod badawczych, bowiem trafny dobór zadań w testach oraz ich forma, zmuszająca uczniów do wykonania różnorodnych operacji myślowych, takich choćby, jak dobieranie wyrazów bliskoznacznych, uzupełnianie luk w tekście czy wreszcie przekształcanie zdań, czynią proponowane sprawdziany wartościowymi narzędziami badawczymi. Podobnie ocenić trzeba ankiety zaprezentowane przez autorów. Należy też mieć nadzieję, że artykuł E. Polańskiego i D. Krzyżyk stanowić będzie twórczą inspirację dla nauczycieli polonistów, pragnących dokonać diagnozy własnej pracy zawodowej.

Równie wartościowy jest artykuł Barbary Majer-Gemińskiej, noszący tytuł *Koncepcja badań efektywności kształcenia literackiego uczniów klas początkowych*, szczegółowo prezentujący metodologiczny aspekt badań poziomu przygotowania uczniów kończących klasę III do nauki literatury w klasach wyższych. Znaczenie tego przygotowania jest bezdyskusyjne, jednak nauczanie początkowe stanowi podstawę edukacji na wyższym szczeblu szkolnej edukacji.

Artykuł B. Majer-Gemińskiej jest przykładem rzetelnego, by nie rzec modelowego ujęcia metodologicznej płaszczyzny procedury badawczej. Autorka określa na początku cel badań, definiuje podstawowe pojęcia odnoszące się do efektywności, trafnie formułuje główne problemy badawcze, aby następnie wyłonić z nich problemy szczegółowe. Problemy te, wspólnie z przyjętą taksonomią celów, stanowią kryterium doboru i konstrukcji narzędzi badawczych — testów, technik badawczych i statystycznego opracowania wyników. Wybrane przykłady testów oraz propozycja oceny praktyki szkolnej, rozumianej jako swoisty model pracy nauczyciela, wzbogacają obraz eksperymentu.

Mimo wszystko opracowanie B. Majer-Gemińskiej pozostawia pewien niedosyt, bowiem autorka zrezygnowała z prezentacji osiągniętych rezultatów, co uczyniłoby tekst pełniejszym.

Podobny profil cechuje artykuł *Teoretyczno-metodologiczne propozycje empirycznych badań kultury literackiej uczniów szkół średnich*. Jego autor Marian Sinica prezentuje metodologiczne założenia badań, których celem było — jak czytamy w tekście — postawienie diagnozy, czy w wyniku szkolnej edukacji polonistycznej oraz doświadczeń pozaszkolnych absolwent szkoły średniej został wyposażony w kompetencje umożliwiające mu korzystanie z różnych form przekazu literatury. M. Sinica trafnie akcentuje aksjologiczny wymiar tego typu badań, mających określić znaczenie literatury, w jej szkolnym wymiarze, dla rozwoju osobowości ucznia oraz miejsce w zaspokajaniu jego potrzeb kulturalnych po zakończeniu edukacji.

Jest to stanowisko ze wszechmiar słuszne, gdyż funkcjonowanie literatury we współczesnej kulturze masowej, kreowanych głównie przez telewizję i film, stanowi problem pozostający w centrum uwagi wielu badaczy, że wspomnimy choćby Marylę Hopfinger czy Stefana Żółkiewskiego. Przynależność propozycji M. Sinicy do tego właśnie nurtu refleksji nie jest wszakże jedyną cechą omawianego artykułu. Autor podejmuje bowiem wysiłek terminologicznego ujednolicenia rozmaicie rozumianego pojęcia kultury literackiej, proponując własną definicję: „pewien typ i poziom uczestnictwa jednostki lub grupy społecznej w systemie tekstów literackich społecznie zobiektywizowanych i funkcjonujących w określonej zbiorowości”. Rozwijając tak sprecyzowane pojęcie, autor określa wiele jego empirycznych wyznaczników, nie pomijając przy tym — co warto podkreślić — intersemiotycznych przekładów tekstu literackiego.

Rozważania terminologiczne stanowią wprowadzenie w drugą część artykułu, prezentującą szczegółowy opis badań odnoszących się do trzech głównych problemów: typu i poziomu kultury literackiej absolwentów szkół średnich, ich kompetencji literackich oraz związków kultury literackiej z poziomem kompetencji.

W końcowej części prezentacji metodologicznych założeń przeprowadzonych badań autor charakteryzuje zastosowane metody weryfikacji przyjętych hipotez oraz wymienia teksty literackie, reprezentujące szeroko pojęte piśmarstwo współczesne, które wykorzystano w badaniach.

Artykuł M. Sinicy to wartościowy przykład poszukiwania sposobu analizy efektów edukacji literackiej nie tylko w doraźnym, szkolnym jej wymiarze.

Przedmiotem ostatniego artykułu zamieszczonego w omawianej publikacji, napisanego przez Elżbietę Tymoczko-Tichoniuk, a zatytułowanego *Teoretyczne podstawy rozumienia czytanych treści*, jest uporządkowanie pojęć związanych z rozumieniem przez ucznia czytanego tekstu literackiego, będącego — jak stwierdza się w pracy — podstawową umiejętnością wyniesioną ze szkoły. Autorka określa istotę procesu rozumienia, jego poziomy, rodzaje i odmiany, rozważania swoje podbudowując psychologicznymi poglądami odnoszącymi się do tej złożonej kwestii. Ponieważ szkic E. Tymoczko-Tichoniuk jedynie precyzuje i kwalifikuje wybrane terminy wiążące się z procesem czytania, należałoby chyba nieco zmienić jego tytuł.

Uzupełnieniem zamieszczonych w publikacji tekstów jest zestawienie bibliograficzne druków zwartych i artykułów mówiących o efektywności nauczania języka polskiego w szkołach podstawowych (klasy IV—VIII) i średnich na tle zagadnień ogólnych — dokonane przez M. Sinicę.

Teoretyczno-metodologiczne podstawy badań nad efektywnością kształcenia polonistycznego to pozycja wartościowa, świadcząca, że jej autorów — choć wywodzą się z różnych ośrodków akademickich — jednoczy zainteresowanie rezultatami edukacji polonistycznej i chęć znalezienia takiej procedury badawczej, która pozwoliłaby dokonać najtrafniejszej ich diagnozy i określić najlepsze sposoby zapobiegania niepowodzeniom dydaktycznym w przyszłości.

Wojciech Pelczar